

Ceci n'est pas un plan!

De landschapsarchitect is medium in een communicatieproces

Met de komst van een nieuwe hoogleraar landschapsarchitectuur is de discussie over het vak weer even aangezwengeld. Voor zover ik het kan overzien lijkt die echter uit te draaien op een vruchteloze polarisatie tussen modernen en niet-modernen die niet tot verdieping, maar tot een patstelling leidt. Volgens mij zijn er in ons vak meer dan twee stromingen te onderscheiden. Ik kwam in de afgelopen 30 jaar een hele reeks soorten landschapsarchitectuur en een hele reeks soorten plannen tegen. Door ons vakgebied te zien als een veelmeerstromenland is het mogelijk om over zo'n patstelling heen te springen. Wat voor soort plannen hebben we eigenlijk in dit tijdvak nodig? Ik merk dat ik juist door gebruik te maken van de pluriformiteit van ons vakgebied kan bijdragen aan de communicatie in het ontwikkelingsproces tot het landschap van de post-agrarische samenleving.

Henk van Blerck,
landschapsarchitect
henk@schokland.com

De patstelling in de vakdiscussie doet mij denken aan het begin van de jaren tachtig. Ik leerde toen in Wageningen het landschap systeemdenkend uiteen te rafelen en weer functioneel-ruimtelijk in elkaar te zetten. Vroom leerde ons, met McHarg's boek in de hand, de natuur als samenspel van processen in het landschap te benaderen. Daarmee stond de Wageningse School in de moderne traditie.

Prachtig was dan ook die middag dat Van Eesteren in de Hucht een lezing hield. Hij werd ingeleid door zijn leerling Warnau. Trots waren we. Van Doesburg, Rietveld, van Eesteren, Warnau en dan wij!

Tegelijkertijd inspireerde Nico de Jonge me tijdens zijn colleges over de polders. Zijn bevoegenheid en artistieke vertegenwoordigden een heel andere stroming in de landschapsarchitectuur waarin gevoel en een sprekende vormtaal essentieel waren.

Die twee stromingen herkende ik in de dissertatie van Johan Meeus (1984). Hij benoemde ze respectievelijk als de moderne - en de traditionele ontwerpattitude. Meeus voegde daar evenwel nog een derde aan toe: de postmoderne ontwerpattitude. Voor de vakdiscussie was die derde stroming een weldaad. Er waren niet langer twee kampen, maar een heel speelveld voor landschapsarchitecten kwam te voorschijn.

Mijn eerste gidsen door meerstromenland

De term postmodern kwam ik in die tijd op meer plekken tegen, maar met een andere duiding. In het boek 'Postmodernisme' van Jencks bijvoorbeeld. Terwijl Meeus in zijn analyse van postmodernisme de nadruk legde op de participatie in de planvorming van de mensen in het landschap, liet Jencks vooral veel beelden van 'sprekende' architectuur zien.

Deze twee beschrijvingen van postmodernisme lijken heel verschillend, maar ze zijn ook sterk verwant. Beide zijn reacties op het modernisme en beide hebben met communicatie te maken. Jencks legt daarbij de nadruk op de vermeende nietszeggende vormgeving van

de moderne architectuur, terwijl Meeus een alternatief toont voor de moderne planvorming, die vervreemd was van de mensen in het landschap.

Hoe dan ook, zo'n derde weg gaf inspiratie. Ik herinner me nog dat Hans Warnau ons meenam langs de inzendingen voor de prijsvraag La Villette die in De Hucht tentoongesteld waren. Het plan van Bakker en Bleeker had hoog gescoord met een ontwerp in de Wageningse traditie. Heldere lijnen, strak ingetekende bomenlanen en veel open flexibel in vullen ruimte. "Zo hoort 't!" dachten wij.

Hans nam ons echter mee naar de plannen die ik niet in één keer begreep. Het plan van OMA bijvoorbeeld. Hij wees ons op de 'vreemde' dynamische banen door het ontwerp. Ook de winnaar, Tschumi, had een 'afwijkend' plan. Zijn ontwerp bestond uit slim aan elkaar gemonteerde elementen uit historische ontwerpstijlen. Daar overheen had hij een grid gelegd met op de snijpunten flexibel in te vullen follies.

Waren dat wel ontwerpen? Of was dat meer een strategie voor de ontwikkeling van het plangebied? Wat een ontwerp inhield werd voor mij steeds minder eenduidig.

Postmodernisme

Dat strategische aspect van het ontwerpen kwam later met Plan Ooievaar (1985) ook prominent naar voren. In dit ontwerp komt de exacte plaats van een boom, het profiel van een weg en de maatvoering van de ruimte amper aan de orde.

Deze visie op het rivierengebied gaf alleen in referentiebeelden aan hoe het landschap er straks uit zou gaan zien. Het ontwerpen werd op een hoger schaalniveau en strategisch abstractieniveau getild.

Ondertussen verdiepte ik me twee jaar in het werk van Harry de Vroome in wie ik een mix van modernisme en traditionalisme vond. Bij hem was de detaillering tot op de straatsteen wel essentieel. Hij bouwde zijn planconcept voor het Drentse landschap op vanaf de lokale schaal,

Het mooiste voorbeeld van een verhalenverteller is Harry de Vroome c.s. die het landschap van Drenthe tussen 1948 en 1984 vorm gaf als een stilering van het oude esdorpenlandschap. Als je nu door de boomweide aan de rand van de es van Vries loopt komt dat gestileerde landschap nog steeds tot aan de voordeur.

maar door overal dezelfde principes toe te passen ging die benadering wel als een regionaal planconcept werken.

Hiphop

Echo's van La Vilette klonken ondertussen ook alom. We kregen een Floriade in Zoetermeer met een spectaculaire vormtotaal. Tijdens één van de ontwerpseminars van LOCUS over gespreide verstedelijking maakte Adriaan Geuze een spel van het veenweidelandschap bij Mijdrecht. Op iedere kavel mochten de kopers een huis bouwen op voorwaarde dat ze driekwart van de kavel in water zouden omzetten.

Van de manifestatie Nederland Nu Als Ontwerp (NNAO) in 1987 herinner ik me het plan van o.a. Paul van Beek en Anneke Nauta die over Oost Groningen een grid tekenden en op ieder vierkant binnen dat grid een stukje plattegrond van andere delen van Nederland plakten. Het waren 'samples' van andere landschappen die in Oost Groningen samen een nieuw landschap vormden. Hiphop, op papier althans.

Het prijsvraaglandschap

In de negentiger jaren ben ik betrokken geweest bij de organisatie van zo'n 10 ideeënprijsvragen, o.a. als coördinator van de Eo Wijers stichting. Daar zag ik nog veel meer afwijkende plannen langskomen.

In de plananalyses van die prijsvragen werd vaak een ordening gemaakt op basis van verschillende typen inzendingen bijvoorbeeld: verleidingsplannen, uitvoeringsgerichte plannen, discussieplannen en hypothesen.

Het meerstromenland van de landschapsarchitectuur werd voor mij steeds meer divers. Tijdens de werkbijeenkomst ter gelegenheid van de uitschrijving van de zevende prijsvraag van die stichting in 2005 mocht ik een indruk geven van die diversiteit. Achtereenvolgens presenteerde ik de ontwerpbenaderingen van Bodyguard, Bob de Bouwer, Meener Aart, Judas, Jules Verne en Hans Kazan.

De Bodyguard

Dit is wellicht niet echt een ontwerper, maar hij drukt wel zijn stempel op veel

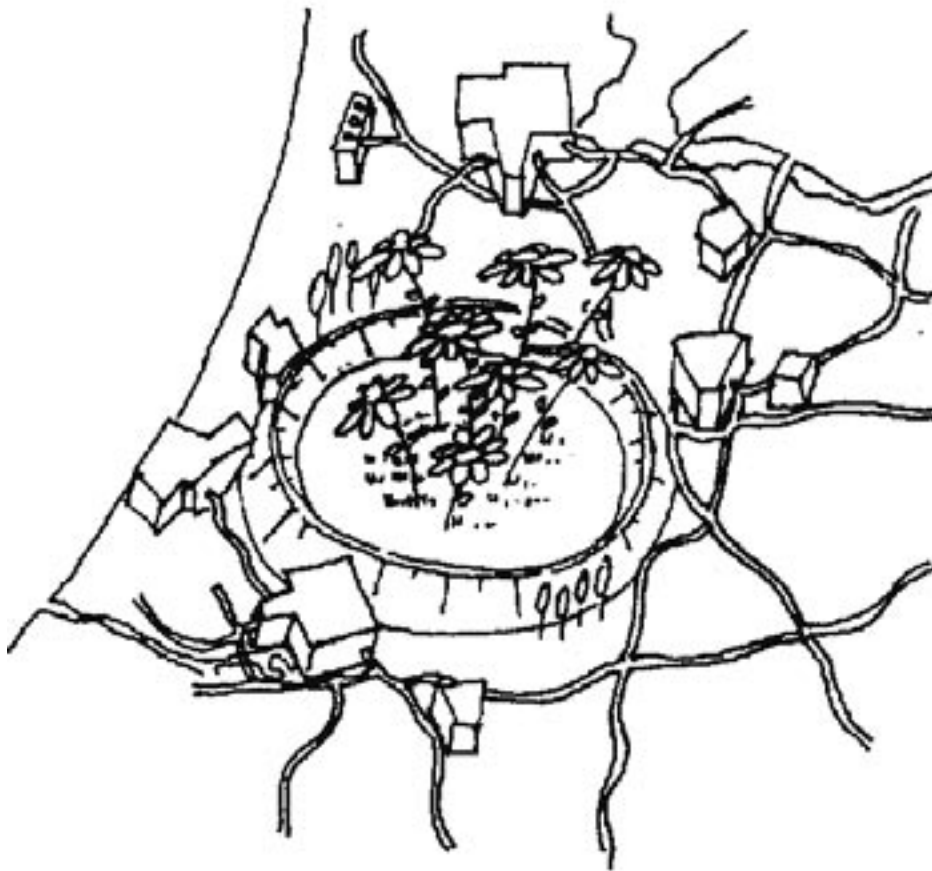
plannen. In zijn ogen is een plan bedoeld om gebod en verbod vast te stellen en te handhaven. Analyse van het landschap betekent voor hem het in kaart brengen van bestaande waarden. Die moeten immers beschermd worden.

In de prijsvraag over de randstad en het Groene Hart kwam dat extreem tot uiting in een inzending waarin letterlijk een gigantische verdedigingswal werd voorgesteld om het Groene Hart.

Bob de Bouwer

Bob is slim in het onderhouden en vernieuwen van de sturende processen in het landschap. Voor Bob de Bouwer is een plan een constructie of machine, waarvan de motor af en toe gesmeerd moet worden, of waarin soms enkele onderdelen of de bedrading moeten worden vervangen.

Heel aanschouwelijk is het plan Overholland waarin een verbouwing van de droogmakerijen in het westen van het groene hart tot 'stadsmakerijen' wordt voorgesteld. Zo'n stadsmakerij wordt gebouwd op basis van 3 netwerken: het groene (bos en natuur), het blauwe

(water) en het rode (bebouwing). Zo kan een groot nieuw stedelijk gebied geconstrueerd worden. Tegelijkertijd wordt het groene netwerk ook gebruikt om de verdroging, vervuiling en verzilting van het gebied aan te pakken!

Meneer Aart

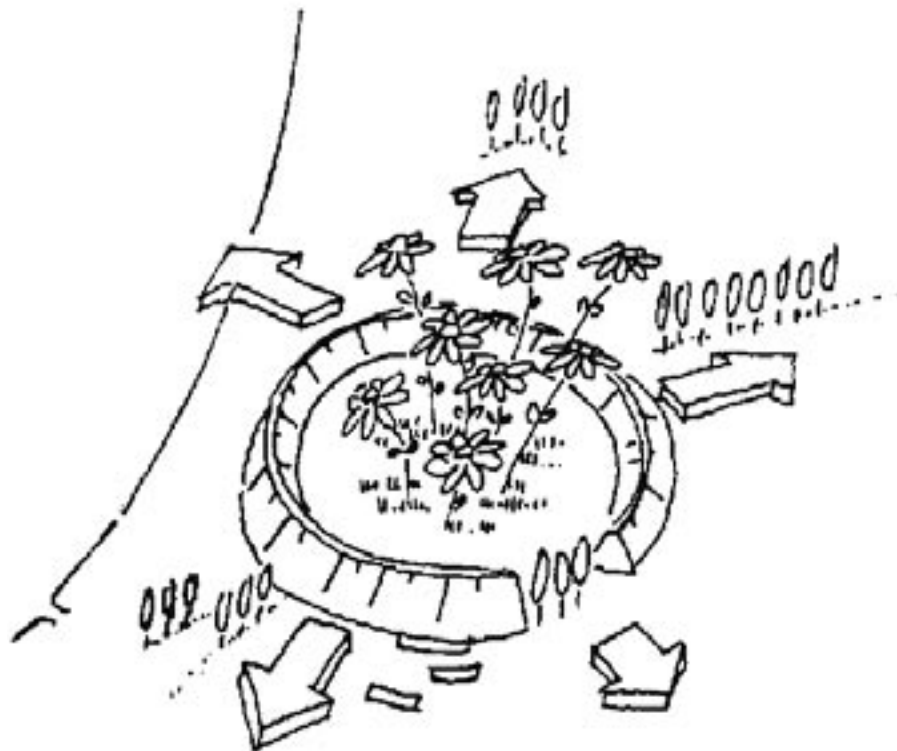
Voor Meneer Aart is het landschap het décor voor het leven in de maatschappij. Wie een plantekening van Nico de Jonge en Ellen Brandes ziet leest het verhaal van Zeeland, hoe de zee op het land inbeukte en hoe het land gewonnen werd op de zee.

Wie over de oostelijke rand van het voormalige eiland Schokland loopt kan tussen de bewust ijl ontworpen beplanting uitkijken over de weidse polder en daarin de vroegere weidsheid van de Zuiderzee herkennen. Met een beetje fantasie zijn zelfs boerenerven met hun beplanting verwijzingen naar de vissersboten van de Schokkers.

Judas

Judassen stellen het bestaande beleid en de opdracht ter discussie. Dit kunnen ze doen door het landschap en de opdracht zo letterlijk mogelijk in een ontwerp te vertalen en daarna te zeggen tegen de opdrachtgever: "is dit echt wat u wilt?" Schie 2.0 stelde voor om de hooggewaardede landschappen van de Veluwe en Drenthe via het copy-paste principe op andere plaatsen na te maken. De kwaliteit van de Veluwe in het Groene Hart, dat is toch wat de mensen willen!?

Anderen stellen de zin van regionaal ontwerpen ter discussie. Ze stellen dat de maatschappij zo oncontroleerbaar is, zo chaotisch, dat je juist moet kiezen voor concrete 'ruimtelijke interventies' op lokaal schaalniveau. Een onderling verband tussen de interventies zal wellicht door toeval ontstaan, maar is nooit een doel van deze ontwerpers. De plannen van Judas zijn een schop onder de kont van de gevestigde orde, een ontmaskering van holle vaten.

Inzending voor de prijsvraag Inside Randstad Holland (1995). Bodyguard op zijn best!

Jules Verne

De plannen van Jules Verne bieden uitzicht op tot dan toe onvoorstelbare toekomst. Plan Ooievaar was in het midden van de tachtiger jaren zo'n visionair plan. Het heeft het hele denken over de planning van landschappen en de bescherming van natuur een nieuw kader gegeven.

Het kan zijn dat we de kracht van visionaire plannen nog niet kunnen ontwaren. Dat zou bijvoorbeeld ook het geval kunnen zijn met de inzending Randland voor de prijsvraag Het aanzien van Nederland (1998). De inzenders daarvan stellen dat er een andere werkelijkheid ontstaat door het opkomen van de supersnelle transport- en communicatiemiddelen. Er maakt zich een virtueel landschap los van de fysieke landschap. In die virtuele wereld tellen afstanden niet en hebben we net zo snel contact met iemand in Californië als met onze burens. Aan dat landschap moet ook vormgegeven worden volgens de opstellers van Randland.

Hans Kazan

De plannen van Jules Verne zijn zeldzaam. Het komt vaker voor dat er plannen opduiken die visionair lijken, maar het uiteindelijk niet zijn. Het omgekeerde komt overigens ook voor. Plannen die aanvankelijk afgedaan worden als illusies blijken werkelijkheid te kunnen worden. Soms ligt dat aan de presentatie van die plannen. De beroemde tekening van het Museumplein van West 8 zal bij velen aanvankelijk als een droom zijn overgekomen.

Een ander twijfelgeval was de prijsvraaginzending Sunville. Daarin presenteert zich een onderneming die overal op de wereld ideale leefomgevingen voor goede ouderen aanlegt. Dat kan ook aan het Lauwersmeer, toch? Of niet?

Ik ben een kameleon geworden

Ik dacht na over de bruikbaarheid van die verschillende plansoorten. Zou het zo zijn dat iedere ontwerper vanuit zijn aard, zijn eigen ontwerppattitude, maar één type plan kan afleveren? Of kun

je bewust steeds een andere rol spelen afhankelijk van de context en de fase in het planproces?

De tijd voor landschapsplannen zoals bij ruilverkavelingen lijkt voorlopig voorbij. Die plannen zijn met name gericht op de inrichting van de openbare, publieke delen van het landschap.

Tegenwoordig moet ik vooral plannen maken voor de contramal van dat private deel van het landschap: de gronden van particulieren. Daar wordt gekotterd en geboord aan het landschap van de post-agrarische samenleving. Daar zitten de vele drijvende krachten achter de ontwikkeling van het landschap.

Die moet ik met mijn ontwerpen aanspreken. Soms door heilige huisjes omver te schoppen of tegen holle vaten te schoppen. Dan ben ik een Judas.

Soms moet ik onverwachte mogelijkheden verbeelden, soms visioenen schetsen, of technische oplossingen zoeken. Soms moet ik wijzen op de 'parels' in het landschap en nog vaker moet ik handige combinaties van initiatieven of belangen in beeld brengen. Dan ben ik Jules, Aart, Bob of bodyguard.

De landschapsarchitect is een medium in een communicatieproces

Voor mij is landschapsarchitectuur een communicatiemiddel. Tijdens het planvormingsproces moet ik regelmatig van rol wisselen, of ik moet collega's erbij roepen om een bepaalde rol te spelen. In die communicatie over het toekomstig landschap kan ik alle hiervoor besproken soorten plannen gebruiken. Ik ben een kameleon geworden.

Ik ontwerp interactieve landschapsplannen, bijvoorbeeld in de vorm van een kwartetspel. Zo'n plan biedt ruimte voor eigen invulling, maar wel in samenspel met de plek. Een zoomgaard achter de dijk, een kreekpad op de lösshellingen, een wandeldijkje door de komkleipolder. Voor mij is een plan geen doel op zich maar een hulpmiddel in het communicatieproces over de toekomst van het landschap. In dat proces zet ik het ontwerp steeds anders in. Het gaat mij vaak niet

om het verwerkelijken ervan. Het gaat er om dat mijn ontwerpen de communicatie over de toekomst van een landschap ondersteunen of aanzwengelen.

Die communicatie gaat niet óver het landschap. Communicatie is essentieel onderdeel van de architectuur van het landschap! En wij landschapsarchitecten ook.

Henk van Blerck is landschapsarchitect, schrijver en organisator voor Schokland, landschap, ontwerp en verhaal. www.schokland.nl (also in english)

Summary

Henck van Blerck is practising landscape architecture. With the arrival of our new professor it seems that the discussion on the architecture of landscapes has come into the spotlight again. As far as Henk van Blerck is concerned, this discussion will lead to a futile separation between modernists and post-modernists holding their claim, as opposed to the addition of new concepts within this field. He would like to see the field in which the landscape architect works as not only a segregation of modernist and post-modernists, but as a field with multiple dimensions. Within these dimensions, there are several kinds of designers with different qualities. All together, these designers can contribute to the discussion of the landscape of our post-agrarian community. Henk considers himself as a communication medium in this web of discussion, because he believes that this is an important part in the further development of architects creating landscapes.